humanitas

OKTOBER 1958 DERTIENDE JAARGANG NO. 5

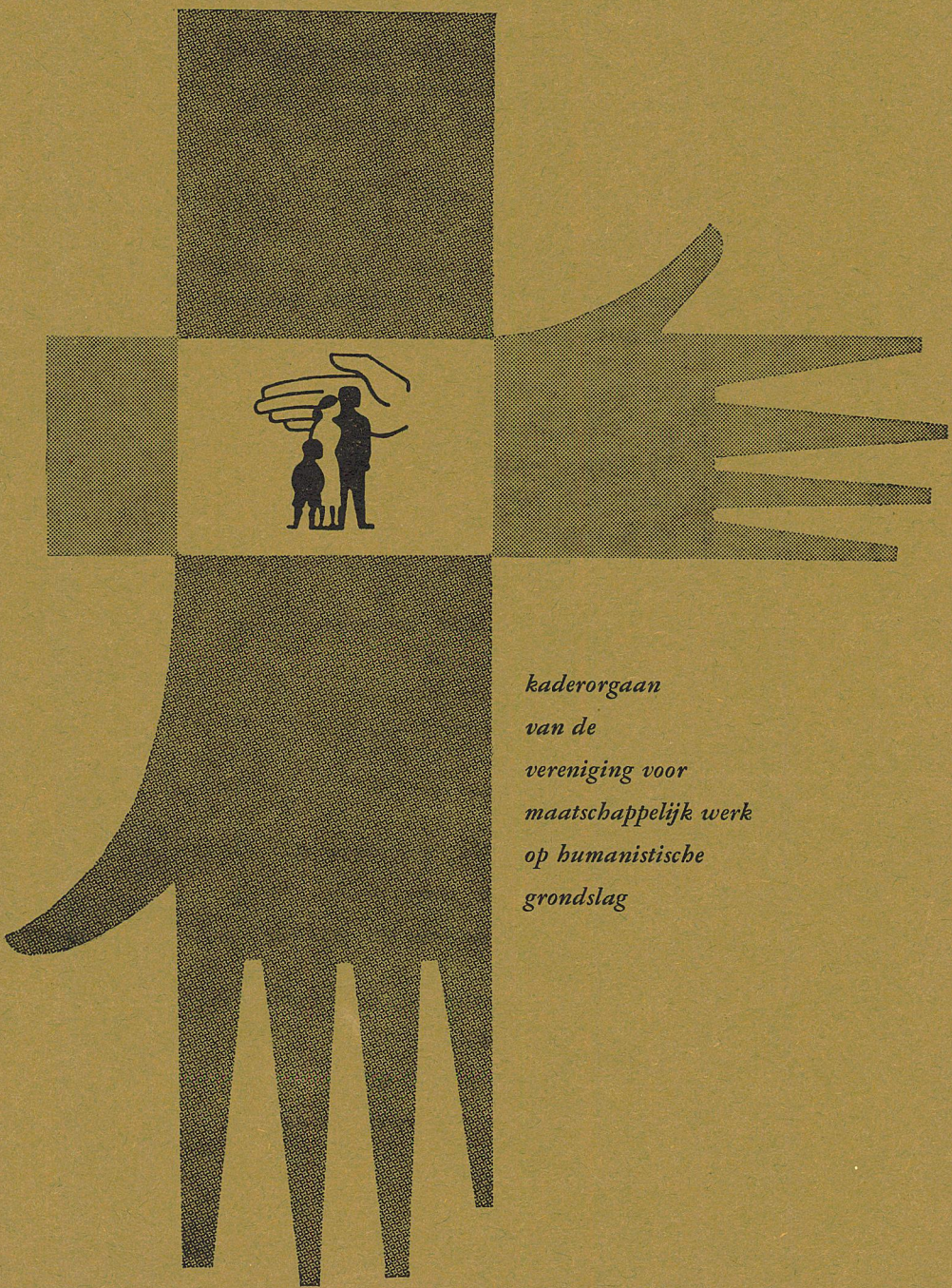

kaderorgaan
van de
vereniging voor
maatschappelijk werk
op humanistische
grondslag

CENTRAAL BUREAU 'HUMANITAS' J. W. BROUWERSSTRAAT 16 AMSTERDAM

REDACTIE: **MEJ. M. DIJKSTRA,** *hoofdredactrice*
N. F. A. de Graan: *red. Sectie Bejaardenzorg*
P. E. Hutte: *red. Sectie Reclassering*
Mej. L. Hymans: *red. Ontwikkelingsgebieden*
Mevr. H. J. Roes: *red. Sectie Gezinsverzorging*
H. van Schaaik: *Redactiesecretaris*
C. Uitenbogaard: *red. Sectie Kinderbescherming*

MEDEWERKERS: J. Boetje, P. Faber, mr. R. Friedman–v. d. Heide, dr. F. Grewel, mej. mr. dr. Joh. Hudig, dr. J. P. van Praag, Ph. H. van Praag, prof. dr. G. Th. Kempe, D. Q. R. Mulock Houwer, H. Ploeg jr., mej. mr. P. G. Prins, prof. dr. A. Querido, mr. B. v. d. Waerden, M. de Vries e.a.

DAGELIJKS BESTUUR: Mr. dr. J. in 't Veld, voorzitter
Mr. B. v. d. Waerden, vice-voorzitter
M. Dijkstra, secretaresse
Dr. L. I. de Winter, penningmeester
G. M. Swiebel
J. Landman, G. Rietveld erelid P. C. Faber

CENTRAAL BUREAU J. W. Brouwersstraat 16, Amsterdam
Telefoon: K. 20 - 721044
Mej. M. Dijkstra, directrice
Spreekuur: dinsdag van 11–12 uur.

INHOUDSOPGAVE

105 C. J. F. van Veen: Het strafprobleem (IV)
111 D. Rijn: Straffen in pleeggezinnen
115 Drs. G. A. F. A. Bouricus: Maatschappelijk werk voor gerepatrieerden
124 H. J. Roes: De organisatie van de gezinsverzorging bij Humanitas
126 H. J. Roes: Hoe oud ben je?
128 Reclassering in de praktijk (III)
Omslag Positie van de beroepskracht in Humanitas

Omslag en lay-out: Frans Bartels

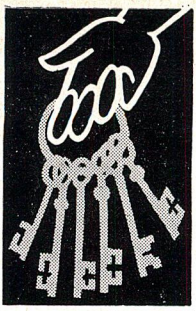

HET STRAFPROBLEEM (IV)

In het kader van onze serie artikelen over het strafprobleem volgt hieronder de bijdrage van de heer C. J. F. van Veen, stafdocent aan het centraal opleidingsinstituut voor het gevangeniswezen, gewijd aan de betekenis van de straf voor de volwassene.
Het artikel van de heer Van Veen getuigt van een persoonlijke visie t.a.v. de huidige worsteling in het gevangeniswezen naar wezenlijke vernieuwing.

de betekenis van de straf voor de volwassene

wat zegt u, lezer, van het volgende:

'Er zijn drie groepen mensen, die weten dat het gevangenissysteem een volslagen mislukking is. De gevangenisdirecteuren en de rechters, zo goed als de psychiaters en de gevangenen zelf weten het. Deze drie groepen mensen, hoe vreemd hun combinatie overigens ook moge schijnen, zullen allen naar mijn mening de volgende punten onderschrijven.

1. In de harten van de mensen schuilt boosheid, het leven is een voortdurende poging dit kwaad onder controle te houden.
2. Om verschillende redenen slaagt een zeker aantal mensen niet in deze poging.
3. Sommigen van hen falen zozeer dat zij worden beschouwd als gek. Anderen zijn niet meer gek dan de gemiddelde mens. Wanneer deze zich te zeer laten gaan dan worden zij gevangen in een systeem waaraan de theorie ten grondslag ligt dat de mens voor een zekere tijd van zijn medemensen moet worden afge-

zonderd ten einde deze medemensen te beschermen en tevens om de betrokkenen te leren dat de misdaad niet loont.

4. Het resultaat van dit systeem is dat zij leren, dat, indien zij maar pienter genoeg zijn, de misdaad wel loont, kijk maar die-en-die. Bovendien, die lieden die werkelijk de meeste schade berokkenen, de ontucht-met-kleine-kinderen-plegers b.v. die eigenlijk de langste tijd in de gevangenis zouden moeten doorbrengen, gaan er in het algemeen gesproken weer vrij spoedig uit om hun oude wijze van leven natuurlijk weer te hervatten. Op deze manier beschermt de gevangenis de maatschappij niet zoals toch zij verondersteld wordt te doen; evenmin hervormt zij de misdadiger zoals zij eveneens wordt verondersteld te doen. Integendeel, zij verbittert hem en zij ruïneert zijn kansen straks een behoorlijke betrekking te krijgen.

Zoals ik zeide, sommigen onder ons kennen deze feiten, maar we weten niet wat we met het systeem moeten doen. Wat is de intelligente en constructieve wijze van handelen met misdadigers?
Ik vraag het u.
'Op de keper beschouwd weten de gevangenen omtrent dit onderwerp meer dan wie ook. Zij behoren te komen met de beste ideeën. De rechters weten dat het huidige systeem niet werkt, maar zij weten niet wat te doen. Bovendien worden zij gedreven en achtervolgd door een publieke opinie, hetwelk zich deze problemen niet realiseert en hetwelk eist dat de traditionele weg bewandeld wordt. Wij psychiaters zijn overstelpt met onze clinische problemen, daar er veel meer zieke mensen zijn dan dat er behoorlijk voorzieningen voor hen bestaan. We kennen de beuzelachtigheid van het gevangenissysteem, maar om de waarheid te zeggen, we kunnen ons er onvoldoende mee bezighouden. We hebben de tijd niet. Overigens, we weten er ook niet genoeg van, want de meeste mensen met wie wij te doen krijgen zijn duidelijk zieker dan de meeste gevangenen. Het zij terloops opgemerkt, de verbeteringen in de zorg en de behandeling van de geesteszieken en de wijziging in de houding van het publiek tegenover deze patiënten is grotendeels het werk geweest van voormalige patiënten als Clifford Beers en Mary Ward.
Zo kom ik terug bij het punt dat vooruitstrevende ideeën omtrent de meest wijze behandeling van misdadigers heel goed kunnen ontstaan uit het constructieve denken van sommigen die persoonlijke en bittere ervaring paren aan het vermogen zich boven deze ervaring te verheffen ten einde zich te wijden aan de oplossing van een probleem dat ons allen verbijstert en uitdaagt!'

Het is geschreven door de bekende Amerikaanse psychiater Carl Menninger. Wellicht vinden sommigen van u de inhoud wat overdreven, anderen kunnen zich misschien wel met de aanhef verenigen maar minder met het slot; terwijl ik me kan voorstellen dat er ook zijn voor wie het omgekeerde van toepassing is. Zou u gevraagd worden in wat voor soort tijdschrift, boek of eventueel deze publikatie mogelijkerwijs is verschenen, weinigen zullen op het idee komen dat dit artikel o.a. is verschenen in een door gevangenen verzorgd tijdschrift.
Toch is het zo. U kunt dit artikel vinden in het zomernummer 1956 van 'The Atlantion', maandelijkse gestichtskrant van en door de gedetineerden van de federale gevangenis te Atlanta, onder de titel 'A letter to men in prison', dat is: 'een woord tot hen die gevangen zitten.'

verschil van inzicht

Er is misschien geen gebied waar zoveel verschil van inzicht heerst als op het terrein van de strafrechtstheorie. Sommigen pleiten heftig voor een totale afschaffing van

het strafrecht en willen daarvoor een behandelingsrecht in de plaats gesteld zien. Anderen willen principieel de idee der menselijke verantwoordelijkheid niet verwerpen, maar weigeren te spreken van straf en gevangenis. Eminente strafrechtstheoretici geven aan het begrip vergelding een inhoud en een diepte, die het de bestrijders van de vergeldingsgedachte onmogelijk maken zich van deze opvatting af te maken met opmerkingen over half-gesublimeerde wraakinstincten die het wezen der vergelding zouden uitmaken. Het zou echter de bevoegdheid van de schrijver te boven gaan en de bedoeling van dit artikel te buiten indien op dit moment met deze verschillende richtingen in debat getreden werd. Laat ons slechts constateren dat iedere opvatting wenst dat de maatschappelijke reactie op misdrijven een reële betekenis heeft ook voor de bedrijvers van die misdaden. Welke die betekenis dan bij benadering is of moet zijn, daarover heeft men wel bepaalde meningen, die allen hierin overeenstemmen, dat zij positief dient te zijn. De straf, de maatregel dient een positieve betekenis te hebben. Een belangrijke, doch vage aanduiding.

gevangenisstraf en maatschappij

In dit artikel beperken we ons tot een bespreking van de gevangenisstraf voor de volwassene. Andere vormen van straf als daar b.v. zijn de geldboete, de hechtenis, de geheel voorwaardelijke gevangenisstraf laten we daarbij buiten beschouwing. Alvorens te spreken over de betekenis van de gevangenisstraf voor de volwassene is het dienstig allereerst enige aandacht te besteden aan de betekenis van deze straf voor de samenleving der volwassenen.
Volstaan kan nú worden met erop te wijzen dat aan het bestaan van straf toch wel een indirect generaal preventieve werking moet worden toegekend. Ik vermoed, dat de lezer het eens kan zijn met de veronderstelling dat de rijwieldiefstal zeer snel zou toenemen indien dit niet meer strafbaar zou worden gesteld. Het strafrecht, de bedreiging met straf, ondersteunt ergens bepaalde sociaal wenselijke en noodzakelijke normen. Het confronteert de mensen met hun gevoel voor verantwoordelijkheid voor hun daden. Nu komt u met kritiek. U zegt, een normaal mens steelt niet, licht niet op, pleegt geen zedenmisdrijf, moordt niet. M.a.w. hier gaat het begrip verantwoordelijkheid niet of niet geheel op. Misschien heeft u gelijk; voor een deel heeft u zeker gelijk. Doch wat weten wij in dit opzicht af van al diegenen, die nimmer met de strafrechter in aanraking kwamen omdat zij tijdig de gevolgen van hun handelingen overzagen? Ook voor velen van hen had de straf ongetwijfeld betekenis. Evenmin weten wij veel af van de tallozen, die slechts één maal met de strafrechter in aanraking kwamen, al of niet met het gevolg gevangenisstraf en die wij niet terugzien!

gevangenisstraf en volwassene

Keren wij terug tot ons onderwerp en vragen wij ons af, wat is dan de betekenis van de gevangenisstraf voor de volwassene. Welke gevangenisstraf voor welke volwassene? De korte gevangenisstraf voor de jeugdige; en dan waar ondergaan, te Zutphen, te Vught, te Alkmaar of te Den Haag? De 9 maanden gevangenisstraf voor de geestelijke onrijpe vertegenwoordiger wegens oplichting of de 1½ jaar gevangenisstraf voor de alcoholist wegens dood door schuld?
Het is moeilijk hier te generaliseren. De grootste moeilijkheid echter vormt het feit van de heilloze verwarring tussen de betekenis die wij denken dat de gevangenisstraf heeft of behoort te hebben voor de betrokkenen en de betekenis die zij er zelf aan verlenen. Nu zijn we wel langzamerhand zover, dat we beseffen dat een positieve betekenis van de gevangenisstraf alleen dan positief kan zijn, indien deze kwaliteit er door de gedetineerde zelf aan wordt gegeven. De tijd is voorbij dat we meenden dat dit aan de betrokkenen met succes te decreteren viel.

Indien we dus werkelijk wensen te weten, welke betekenis de gevangenisstraf heeft voor de volwassen gedetineerde dan zullen we niet in de handboeken moeten duiken, maar naar hem toe moeten gaan ten einde ons oor in volle openheid bij hem te luisteren te leggen. Het is eigenlijk wel een beetje treurig, dat dit zo zelden systematisch geschiedt. De Niekerken (zie Niekerks bijdrage aan de bundel: De Lange Gevangenisstraf Assen 1957) zijn betrekkelijk zeldzaam onder ons. Kortom: we weten ook daar eigenlijk weinig van. Toch zullen we uit wat eigen ervaring ons leerde en uit wat we kunnen leren van in boekvorm gestaafde ervaringen van een enkele gedetineerde (Het Prachtige boek van de in begin '57 overleden tot levenslang veroordeelde Tom Runyon 'In for life' zij de belangstellende van harte ter lezing aanbevolen), onder alle mogelijke voorbehouden, iets trachten te schrijven. Een citaat uit bovengenoemd boek, u vindt het op blz. 63, vermag ons misschien wat op weg te helpen. Nadat Tom Runyon voor het eerst zijn cel is binnengegaan beschrijft hij zijn toestand als volgt: 'As I fumbled uncertainly with the bedding, my mind fumbled for some kind of reassurance. Unable to find it, I tried desperately to cover the monstruous with the trivial', vrij vertaald: 'Terwijl ik onzeker aan mijn beddegoed frommelde, zocht mijn geest naar een of andere vorm van geruststelling. Het ging niet en wanhopig trachtte ik het monstrueuze met het triviale te bedekken.' En inderdaad dit zien we vaak. Het zich uitgeworpen, uitgestoten en uitgebannen voelen, het zich angstig, eenzaam en verlaten voelen en de pogingen met deze gevoelens te leven, zonder in staat te zijn deze gevoelens adequaat te kunnen verwerken. De gevangenisstraf wordt m.i. maar bij zeer hoge uitzondering beleefd als de door de samenleving geschonken gelegenheid tot boetedoening waaruit men gelouterd te voorschijn wenst te komen. Integendeel, men behoeft slechts geduldig te luisteren om te horen hoeveel innerlijk verzet, hoeveel innerlijk onopgeloste problematiek, ja vooral hoeveel wantrouwen er bestaat in de harten der gedetineerden, hoeveel misverstand en hoeveel wanbegrip.
Een zeer grote en diepe kloof scheidt de gedetineerde en al diegenen van de andere zijde. T.a.v. dit punt is wel heel waar de opmerking van Sir Henry Harcourt-Reilly, de psychiater in Eliot's toneelstuk — 'The Cocktailparty': 'All cases are unique but very similar to others', hetgeen Nijhoff vertaalde door: 'Elk geval is enig, en toch overeenkomstig.'

normen-complex van het Nederlands gevangeniswezen

Maar wat willen we dan eigenlijk met het gevangeniswezen?
Kennis van het complex van normen als het geheel van regelen waarbinnen het gevangeniswezen haar doeleinden nastreeft kan ons wellicht het antwoord op deze vraag verschaffen. Het normen-complex van het gevangeniswezen bestaat uit de artikelen 11, 12 en 22 van het Wetboek van Strafrecht, de nieuwe Beginselwet en de nieuwe gevangenismaatregel, beide op 23 mei 1953 officieel in werking getreden. Het cellulaire systeem eertijds zo hartstochtelijk als het middel bij uitstek aangeprezen wordt dan officieel verlaten. Selectie der gedetineerden over gestichten — naar regime gedifferentieerd — treedt daarvoor in de plaats. Het belangrijkste artikel is art. 26 van de Beginselenwet. Dit luidt: 'Met handhaving van het karakter van de straf of de maatregel wordt hun tenuitvoerlegging mede dienstbaar gemaakt aan de voorbereiding van de terugkeer der gedetineerden in het maatschappelijk leven.' Voor een bepaald stelsel wordt niet gekozen, het geloof daarin is voorbij. Doch wat veel belangrijker is, is dat dit artikel duidelijk de erkenning inhoudt, dat de gevangene lid is en blijft van de gemeenschap, waarin hij straks zo goed mogelijk weer terug dient te keren.
Het gevangeniswezen heeft dus tot taak te zorgen voor de ongestoorde tenuitvoer-

legging van de vonnissen, de beveiliging, en tegelijkertijd te arbeiden aan de resocialisatie van de aldus aan haar zorgen toevertrouwden.
Het wetsartikel is zeer ruim gesteld. Het is met zoveel woorden een opdracht alles te doen wat mogelijk is aan deze voorbereiding. Nu, dynamiek kan het na-oorlogse gevangeniswezen niet worden ontzegd. Het is een, met het 'behoud van het karakter', bewust zoeken en tasten, een doelbewust experimenteren ten einde aan de wettelijke opdracht zo goed mogelijk te kunnen voldoen.
De opening onlangs van de open gevangenis te Eygelshoven dient in dit opzicht te worden vermeld. Ook de wetenschap in de vorm van psychiatrie, psychologie en sociologie is te hulp geroepen. Meer samenwerking wordt nagestreefd met andere instituten werkzaam op het terrein van de verbetering der geestelijke gezondheid.

wantrouwen

Steeds centraler komt daarbij een vraagstuk naar voren, waarvan de overwinning een levensvoorwaarde moet worden genoemd voor het werkelijk kunnen voldoen aan het bieden van effectieve hulp aan de gevangenen. Steeds meer blijkt hoe diep het wantrouwen in de zielen der gedetineerden is ingevreten, wantrouwen tegenover de samenleving, tegenover elkaar, tegenover het gestichtspersoneel. Dit wantrouwen, in de meeste gevallen reeds in de vroege jeugd ontstaan, vernauwt de blik en doet de gedetineerde in dubbel opzicht gevangen zitten. Helaas is de aanblik van het doorsnee gevangenisgebouw noch van buiten noch van binnen bijzonder geëigend dit wantrouwen te verminderen. Het ouderwetse gevangenisgebouw wordt ervaren als een tot steen en ijzer geworden zinnebeeld van het verwijt en de uitbanning. Een des te grotere last is daarmee gelegd op het daarin werkende personeel van hoog tot laag.

geven en nemen

Worden wij niet in belangrijke mate door onze kinderen opgevoed? Is het niet zo, dat indien wij werkelijk open staan voor datgene wat er in onze kinderen leeft, de opvoedingsrelatie voor ons als ouders, als volwassenen ook een ontvangen inhoudt? Is opvoeden niet eerst dan pas opvoeden?
Laten we gewoon doen. Ook de gedetineerde is een mens als wij, dat weten we. Laten we dan ook de consequenties uit deze vaststelling trekken. Gelukkig, dit zien we in de gevangenis ook hoe langer hoe meer gebeuren. Het meest wezenlijke in de vernieuwing is niet de ping-pongtafel of straks het televisietoestel, maar de gewijzigde houding van ons, het personeel.
Niet dat we dat over de gehele linie hebben bereikt. Het is een moeizaam proces. Maar men is ermee bezig en intensief mee bezig. Doch ook hier is de kloof uiteraard groot tussen weten en beleven. Immers, kennis is nog geen deugd, zoals Socrates wel meende.

rondetafelconferentie

Menningers stuk is doortrokken van een democratische gedachte. Wat hij wil is: 'niet over u, maar met u.'
Deze gedachte zou ik niet organisatorisch op willen vatten in dien zin, dat bij wijze van spreken de sectie gevangeniswezen van de Centrale Raad van Advies moet worden uitgebreid met enige gedetineerden, doch als een kwestie van democratische instelling in de dagelijkse praktijk van het handelen. Indien op deze wijze integraal de gedetineerde medemens wordt tegemoetgetreden, d.w.z. dat het uitgangspunt van onze relatie bij hem ligt (dit is onze typische verantwoordelijkheid, die we niet kunnen delen), dan kon het wel eens hoe langer hoe meer zo worden dat de gevan-

genisstraf voor de gedetineerde die betekenis krijgt die wij zo graag zouden willen zien dat hij heeft. Een periode nl. van voortdurende heroriëntatie ook van ons 'Waren alle mensen wijs, de aarde was een paradijs.' Inderdaad, waren wij allen werkelijk volwassen in de zin van levensrijp, evenwichtig, ontspannen, open voor de ander, innerlijk stevig gefundeerd, enz., vele problemeen zouden als vanzelf hun oplossing vinden. De delinquent vertegenwoordigt voor een deel ons falen. De erkenning van dit feit dient mede oorzaak van onze bekommernis om hem te zijn. Dit werken vanuit de belevingswereld van de gedetineerde, het met hem samen werken, is ook vanuit de andere gezichtshoek een logische gedachte. Een Amerikaans deskundige schreef onlangs dat evenals voor het ontstaan van b.v. syphilis voor het ontstaan van criminaliteit groepscontact noodzakelijk is. Syphilis wordt genezen door een behandeling individueel. Te veel hebben wij getracht óók de gedetineerde door een te individuele aanpak te behandelen, aldus deze schrijver. Hij pleit dan vervolgens voor het invoeren van wat wij zouden noemen een groepswerk-aanpak naast de individuele behandeling. Veel meer dan tot dusver zullen wij op al dan niet experimentele basis te zamen met de gedetineerden rond de tafel moeten gaan zitten. Wellicht dat dan voor het eerst van zijn leven een 'ergens bij te horen' wordt ervaren, door middel waarvan nieuwe achtergronden worden gevormd van waaruit te leven valt. Normen: visies op ons zelf en anderen, het leven, de toekomst, waarden; zij zijn ontstaan in groepen en ontstaan daarin steeds. Via de groep, het samen zijn en samenwerken daarin, worden fundamentele behoeften bevredigd en nieuwe levenswaarden geboren. Dit is geen nieuw wondermiddel aanprijzen, maar nuchtere werkelijkheid. Het bedrijfsleven b.v. en sommige vormen van groepspsychoterapie doen met deze inzichten hun voordeel.

Met inspanning van al onze krachten moeten wij trachten de gedetineerden een stuk positieve ervaring mee te geven. Dit kan. Door onze menselijkheid, aangevuld met 'technieken' omdat we niet 'wijs' genoeg zijn, te zamen met en vanuit de gedetineerde, staande in onze pedagogische verantwoordelijkheid en dat niet alleen vanuit wettelijke opdracht, dienen wij de gedetineerde te helpen zich zelf te hervinden en zich te bevrijden. Dan kan hij zich pas met de rechtsorde en al datgene wat dit inhoudt verzoenen, dat is positief aanvaarden. Deze betekenis zou de gevangenisstraf voor de gedetineerde dienen te hebben.

ten slotte

Vooralsnog kan ik het b.v. met prof. Röling uit Groningen niet eens zijn, wanneer hij stelt: 'elke positieve activiteit, elke positieve voltrekking kan de schade van de vrijheidsstraf voor de bestrafte in het algemeen slechts verminderen, deze schade niet verhinderen.' Het gevangeniswezen onder zijn na-oorlogse dynamische leiding, bezig zich uit zijn isolement te verlossen, treedt hoe langer hoe meer in gesprek met werkers in andere velden ten einde zich te ontworstelen aan de doem die volgens velen nog op haar rust. Deze artikelenreeks lijkt me daar een bescheiden voorbeeld van.

C. J. F. VAN VEEN

straffen in pleeggezinnen

Van mej. A. Rijz, maatschappelijk werkster bij het voogdijwerk van onze vereniging, ontvingen wij een beschouwing over het straffen in pleeggezinnen, die we als een welkome reactie en aanvulling op de 'strafserie' hieronder publiceren.

Is er iets bijzonders te vermelden over het straffen in pleeggezinnen, als we dat vergelijken met straffen in het natuurlijke gezin?
Ik meen van wel. De pleegouder–pleegkind-situatie brengt onvermijdelijk andere problemen waar het de opvoeding en dus ook de straf in de opvoeding betreft met zich mee.
Welke straf neemt de plaats in in het natuurlijke gezin? Ik heb wel eens ouders horen zeggen: 'Ik straf mijn kind nooit.' Zij vergissen zich. Meestal bedoelen zij: Ik sla hen nooit, laat hen voor straf niet iets speciaals doen, enz. Maar iedere opvoerder straft. Gelukkig, want zonder straf is opvoeden niet mogelijk. Voor het kind kan boos kijken, verdrietig kijken, een afkeurend woord, negeren, etc. al straf zijn, ook al wordt er verder geen straf opgelegd. Waarom het kind het een straf vindt als moeder boos kijkt, hangt samen met de relatie van het kind tot zijn moeder. Boos zijn betekent voor het kind: Moeder vindt me niet lief, moeder houdt niet van me. Dat liefdeverlies nu is de straf die het kind voelt en om dat ongedaan te maken gehoorzaamt het kind, zelfs al zou het niet begrijpen dat het een overtreding beging. Alle opvoeding begint met een dergelijke dressuur. Het kind kent nog geen normen, moet die van de ouders leren en begint dus met te ontdekken dat de ouders bepaalde dingen goedkeuren en andere weer afkeuren.
Dit normbesef zal, als de opvoeding verloopt zoals de opvoeder hoopt, door het kind worden overgenomen. Wat wel en wat niet mag wordt aanvankelijk alleen bepaald door wat het kind van de ouders als goed en kwaad leert; later speelt daar de verdere omgeving ook een rol bij om naarmate het kind volwassener wordt tot een zelfstandig – zij het dan beïnvloed door de vroegere ervaringen – beoordeler te worden van wat het wel of niet is.
Maar om terug te komen op het gezin: Wanneer en hoe er gestraft wordt, hangt in de eerste plaats af van het opvoedingsdoel. Opvoedingsstraf in de strikte zin van het woord is bedoeld om dit door de ouders bewust of onbewust gestelde doel te bereiken. Pedagogisch bezien hebben ook alleen deze straffen voor het kind zin.
Er is nog een andere manier van straffen denkbaar, nl. die van de vergelding, en misschien ook als het een gezin met meerdere kinderen betreft, die van de preventie. Preventie dan, waar het een herhaling of een navolgen van de anderen betreft. Weinig of geen gebruik maken van deze strafaanleiding kan betekenen dat er sprake is van goede opvoeders.
De primaire betekenis van de opvoedingsstraf blijft: het liefdeverlies. Pas later, als het kind zich zelf normen heeft gesteld, als het een 'geweten' heeft, kan daarbij komen de boetedoening, het weer goed-willen-maken, omdat het kind zelf voelt dat het een norm overtrad. Maar om dus doelmatig te kunnen opvoeden is het nodig dat er een band bestaat tussen opvoeder en kind. Straf in de pedagogische zin is alleen maar straf, als het voor het gevoel van het kind een – tijdelijk – verbreken van de liefdesband betekent. Natuurlijk tijdelijk en dit tijdelijk ook niet te lang, anders heeft het een te nadelige invloed op de ouder–kind-relatie, hetgeen weer zijn ongunstige in-

vloed heeft. Naast deze opvoeder–kind-relatie is er dan – zij het niet direct – de norm van het milieu dat bepalend is voor wat het kind wel en niet mag, en dus wanneer wel of niet gestraft moet worden. Niet altijd komt die norm overeen met de regels die in het gezin gelden en we zien ook vaak dat kinderen aparte normen hebben voor wat in en wat buiten het eigen gezin plaatsvindt. Hoe minder groot dit verschil, hoe beter voor een harmonische ontwikkeling van het kind. Maar het verschil is er vaak.
Zo vinden soms kinderen het gebruiken van bepaalde krachttermen thuis een overtreding, terwijl zij er zich in hun gesprekken met kameraadjes zonder het minste gewetensbezwaar rijkelijk van bedienen. Dit geeft dan aan, dat een door de ouders gestelde norm, nl. het niet-vloeken, niet door het kind is overgenomen. Dat het kind thuis niet vloekt, komt omdat het zich aan de ouderlijke norm onderwerpt om de straf te ontgaan. Buitenshuis zal het zijn best doen om zich aan te passen aan de norm van de vriendenkring, de school, enz. Het wil 'erbij' horen. Want zoals thuis geldt, dat boos worden, negeren, enz. voor het kind een straf is omdat de opvoeders naar het gevoel van het kind de relatie met het kind verbreken, zo geldt buiten, dat het kind het als pijnlijk ervaart buiten de gemeenschap te worden gesteld. De meest wrede straf voor een kind is daar dan ook 'doodgezwegen' te worden.
In hoeverre, én in de gezinssituatie én daarbuiten, dreigementen straffen zijn, hangt af van de betekenis die een dreigement voor het kind heeft. Er zijn ouders die zo vaak dreigen en zo weinig uitvoering aan hun dreigementen geven, dat de kinderen er niet meer op reageren. Dreigen met straf heeft alleen zin als het kind weet, dat – indien het niet gehoorzaamt – de straf ook zal worden uitgevoerd. Ditzelfde geldt ook voor verzuchtingen die ouders zo vaak slaken als: 'Jô, ik wou dat je nu maar eens maakte dat je wegkwam' of iets dergelijks. Het kind zal als regel wel weten wat moeder daarmee bedoeld en het eigen kind in het gezin, dat zich veilig weet en zeker is van de liefde van zijn ouders, zal er niets anders uit afleiden dan dat moeder hem een poosje de kamer uit wil hebben, en meer wordt daar ook als regel niet mee bedoeld.
Maar nu de pleeggezin-situatie.
Behalve waar het het heel jonge kind betreft en er dus aanvankelijk alleen sprake is van verzorging, staan pleegouders voor de taak een kind op te moeten voeden dat hen nog vreemd is. Zeker, het kind heeft kennisgemaakt, het kwam een of meerdere keren logeren en zowel de pleegouders als het kind hebben gunstig gereageerd en pas toen kwam het kind in het pleeggezin. Maar het zou bepaald onjuist zijn om daaruit af te leiden dat pleegouders ten opzichte van hun pleegkinderen dan dezelfde gevoelens van liefde hebben die het opvoeden van hun eigen kinderen tot iets vanzelfsprekends maakt. Omgekeerd kan geen pleegkind deze liefdesgevoelens ten opzichte van de pleegouders hebben. Deze relatie moet langzamerhand groeien. Zonder liefdesrelatie kan men niet opvoeden. Zonder 'straf', gebaseerd op een dergelijke relatie, evenmin.
Pleegouders zijn vaak, zonder te weten waarom, aarzelend in hun houding t.a.v. het pleegkind. Zij kennen het kind nog niet, d.w.z. zij hebben nog niet die band met het kind, die nodig is voor een goede ouder–kind-relatie en zij uiten dat aarzelen vaak in hun wijze van straffen. 'Als het mijn eigen kind was, dan zou ik hem een pak slaag gegeven hebben,' hoorde ik pleegouders wel zeggen. 'Ik weet nog niet hoe ik hem aan moet pakken,' is dezelfde klacht in een andere vorm geuit. Het kind komt in zijn pleeggezin met een herinnering aan het eigen milieu dat zo anders was dan het pleeggezin. Het heeft uit zijn eigen gezin, uit zijn eigen milieu een normstelling meegekregen, die lang niet altijd opgaat in de nieuwe omgeving. Het heeft reactiewijzen die pasten bij zijn oude omgeving en die in het nieuwe milieu vreemd zijn, vaak ook verkeerd begrepen worden. Het kind voelt zich op grond van zijn verwijdering uit

het ouderlijk huis alleen al onzeker, angstig, eenzaam. Het heeft de grootste schok in een kinderleven meegemaakt die mogelijk is: het is 'weggestuurd'. Want hoe de omstandigheden ook mogen zijn en hoeveel er ook met het kind gepraat is, het kind ervaart de breuk met het ouderlijk huis als 'weggestuurd' worden. Het is voor een dergelijk kind bijzonder moeilijk om zonder meer aan te nemen, dat vreemde mensen zoveel van je houden, dat ze je nooit zullen wegsturen, als je eigen ouders dat niet eens deden. Iedere aanduiding in de richting van 'we willen je niet langer', hoe vaag en hoe anders bedoeld ook, ontketent bij het kind een enorme angst. Angst wordt dan vaak weer gevolgd door vijandigheid en er ontstaan onvermijdelijk conflicten.
Kan tegenover het eigen kind een dreigement omtrent wegsturen als gekheid zijn bedoeld en ook worden opgevat, het pleegkind zal het voor waar aannemen, zoals het trouwens alles voor waar aanneemt wat er in het pleeggezin wordt gezegd. Hoe moet het ook tussen mensen die het nog niet goed kent, in een omgeving waar men met andere normen werkt dan hij gewend is, precies onderscheiden wat wel en wat niet waar is? De hele situatie is vreemd, de eigen kinderen zijn veel zekerder, weten veel beter zich te gedragen en als zij iets beweren is het dus waar. Als de pleegouders iets zeggen, al is het nog zo vreemd, kan dat ook best tot al het nieuwe horen. Het is niet voor niets, dat pleegouders zich verbazen over het onbegrip van pleegkinderen waar het grapjes betreft.
Op straffen reageert het kind al naar gelang de betekenis die zij voor hem hebben. Hoe priller de band tussen pleegouders en pleegkind, hoe hachelijker voor het kind de 'strafsituatie' die – zoals wij zagen – het verbreken van deze band betekent. Soms trachten pleegouders, die heel goed weten dat een overtreding van het pleegkind niet altijd dezelfde betekenis heeft als die van hun eigen kinderen, het probleem op te lossen door een verschil te maken in de strafmaat.
Dat ook dit zijn kwalijke kanten heeft, bewijst de klacht van een moeilijkheden gevend pleegkind: 'Als hun eigen kinderen stout zijn krijgen ze een pak slaag en ik niet.' Hier gaf het kind aan – niet om per se straf te willen hebben, maar om erbij-te-willen-horen en gelijk te worden behandeld met de eigen kinderen. Hoe paradoxaal het ook moge klinken: hier was het wangedrag bijzonder positief bedoeld.
Heel vaak ontstaan er conflicten rondom het strafprobleem in het pleeggezin doordat de pleegouders zich onzeker voelen. Zij zijn bang fouten te maken, voelen zich wellicht ook door de instantie die het kind plaatste aan kritiek blootgesteld. Bovendien zijn de reacties van het pleegkind zo heel anders dan zij gewend waren. Heel vaak is de reactie van het pleegkind op b.v. een standje, een korzelig woord (straf dus in de opvoedende betekenis) van dien aard, dat het de pleegouders het gevoel geeft de plank te hebben misgeslagen. Hun onzekerheid en angst, hun spijt ook over de straf, maakt dan weer, dat zij boos worden op het kind dat hen deze onaangename gevoelens deed krijgen. Heel dikwijls is een standje, een boos woord of iets dergelijks daar dan weer het gevolg van.
Soms zijn pleegouders ten einde raad en nemen hun toevlucht tot de opmerking: 'Als het zo doorgaat moet je maar weg.' Vaak is dit dreigement niet serieus bedoeld, maar zelfs al is dit niet zo, dan nog zijn de gevolgen voor het pleegkind vaak rampzalig. In plaats van het kind zekerheid, veiligheid en vertrouwen te bieden, in plaats van het te laten voelen dat er ook van de kant van de pleegouders uit een liefdesband ontstaat, voelt het kind zich plotseling alleen gelaten, weggestuurd en enorm angstig. Nog nooit heeft een pleegouder met een dergelijk dreigement het succes geboekt dat hij wenste, integendeel.
Zoals voor alle dreigementen geldt ook hier, maar dan in nog sterkere mate, dat dreigementen die men toch niet van plan is om in daden om te zetten, uit den boze zijn. Meent men het wel, dan des te erger voor de relatie pleegouder–kind. Vele conflicten, vele pijnlijke situaties in een pleeggezin ontstaan doordat het kind (nog)

niet het zelfvertrouwen, het gevoel van veiligheid heeft die nodig zijn om zich helemaal thuis voelen. Soms zuchten pleegouders: 'Nu is hij al zo lang hier en nog altijd kan hij soms ineens doen of hij er niet bij hoort.' Zolang pleegouders spelen met de gedachte dat het pleegkind wel weer weg zou kunnen gaan als het te moeilijk wordt, zolang kan er van het kind niet verwacht worden dat hij zich veilig voelt. Omdat het kind dat gevoel (nog) niet heeft, zal het vaak ook de straf ervaren als een bewijs voor het niet-geaccepteerd worden. Vooral die kinderen waarbij geen contact met het eigen milieu meer is, kunnen zich verliezen in gevoelens van verongelijkt zijn en voor zich zelf uitmaken dat het allemaal komt omdat ze niet bij hun eigen ouders thuis zijn.
Soms gedragen kinderen zich zo, dat zij de indruk wekken straf uit te lokken. 'Hij vraagt gewoon om straf,' zeggen de opvoeders dan en vaak hebben zij gelijk. Vooral bij sommige pleegkinderen die op grond van hun verleden een innerlijke behoefte aan straf hebben, een straf die dan moet dienen tot het wegnemen van schuldgevoelens die hun oorsprong vonden in de vroegere gebeurtenissen en de verwerking daarvan, zien wij dit verschijnsel optreden. Zij begaan dan een overtreding in de hoop daarvoor gestraft te worden. Dat hier straffen weinig helpt is duidelijk. Het gaat om een gevoel dat veel meer is en veel dieper ligt dan de gevoelens van spijt en berouw over een in het pleeggezin begaan vergrijp. En hier helpt de straf hen niet van die gevoelens af. 'Maar hij moet toch straf hebben!' menen vele pleegouders. Misschien. Of een kind al dan niet gestraft moet worden en hoe die straf dan wel zou moeten zijn, is niet van tevoren vast te stellen. Een vaste strafmaat, gereglementeerd, zo dat de kinderen weten op welk vergrijp welke straf staat, heeft meer met een drilsysteem dan met opvoeding te maken.
Nogmaals, straf heeft alleen zin als het pedagogisch verantwoord is, als het het kind helpt in zijn weg naar de volwassenheid. En het moge dan niet waar zijn dat ook de beste opvoeders hun kinderen nooit straffen, wel waar is, dat de goede opvoeder zo weinig mogelijk zal straffen. Soms bereikt men met de nadruk leggen op dat wat goed ging veel meer dan met een accentueren van wat niet goed ging. Aanmoediging is een beter hulpmiddel in de opvoeding dan straf. Vooral in pleeggezinnen waar men een kind moet opvoeden, dat een aantal voor de pleegouders onberekenbare reactiewijzen heeft, dat de pleegouders niet ervaart als zijn eigen ouders die zo heel anders waren, is er minder kans op conflicten waar minder gestraft wordt. Straffen, dus ook boos worden, verdrietig worden, enz. het zijn allemaal reacties die betekenen dat de opvoeder zich op een negatieve manier met het kind bezighoudt. Soms verkiest het kind deze negatieve manier boven het gevoel niet genoeg aandacht op een andere manier te krijgen. Hoe minder mogelijkheden tot straf, hoe minder ge- en verboden, hoe meer nadruk op dat wat positief is, hoe kleiner het strafprobleem. En in dit opzicht is er dan weer geen verschil tussen natuurlijke en pleeggezinnen.

D. RYZ

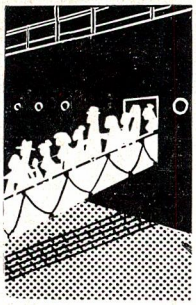

Drs. G. A. F. A. Bouricius, de schrijver van onderstaand artikel was tot voor kort Raad voor Sociale aangelegenheden bij de Nederlandse diplomatieke vertegenwoordiging in Indonesië en in die functie belast met de leiding van de aan de Nederlandse vertegenwoordiging verbonden organisatie voor maatschappelijk werk voor Nederlanders. Wij zijn als redactie bijzonder blij met de bijdrage van de heer Bouricius, omdat in zijn artikel enige zeer nauwkeurige antwoorden worden gegeven op vragen die ongetwijfeld bij belangstellende lezers zijn opgekomen na lezing van de voorafgaande artikelen in ons blad over de problemen van de gerepatrieerdenzorg. Juist omdat de schrijver zo duidelijk aangeeft op welke wijze degenen, die de gerepatrieerde Indische Nederlanders bij hun psychische aanpassing behulpzaam willen zijn, zo gemakkelijk kunnen struikelen, bevelen wij zijn artikel in de aandacht aan van allen die bij deze hulpverlening betrokken zijn of daar belangstelling voor hebben.
Bovendien achten wij een juiste voorlichting van het in de gerepatrieerdenzorg passieve deel van onze lezers van bijna even groot belang als de instructie van onze actieve medewerkers. *Red.*

maatschappelijk werk voor gerepatrieerden

L'esprit, dans les grandes affaires, n'est rien sans le coeur.

Cardinal de Retz.

inleiding

Al enige malen is in dit orgaan, hetzij in het kader van de gezinsverzorging hetzij in algemeen verband, aandacht gewijd aan de uit Indonesië gerepatrieerden. Door sommigen is daarbij gewezen op de onbekendheid van de betrokkenen met verschillende aspecten van de Nederlandse samenleving en de daaruit voor hen voortvloeiende consequentie van aanpassing op velerlei gebied aan de Nederlandse maatschappij, en is, omgekeerd de wenselijkheid betoogd van een zekere aanpassing van de Nederlandse bevolking aan de gerepatrieerden. Anderen hebben enkele verschillen die in de groep der gerepatrieerden en — meer in het bijzonder — binnen de daartoe behorende categorie van zo genoemde 'Indische Nederlanders' vallen op te merken belicht en voorts gewezen op het karakter van tussengroep dat aan de groep der Indische Nederlanders in de samenleving in Indonesië eigen was. Met een term, ont-

leend aan de Amerikaanse sociologie, werd de positie van de Indische Nederlander aangeduid als die van 'marginal man,' van grensmens dus.
In eerder in dit orgaan verschenen bijdragen over gerepatrieerden treft ook het besef van de noodzaak van een afzonderlijke aanpak van het werk voor deze groep, waaronder er zo velen zijn die niet alleen te kampen hebben met materiële noden maar in bepaalde opzichten nog meer verkeren in een toestand van psychische nood. Terecht werd in een artikel dat in het februarinummer van dit jaar over gerepatrieerdenzorg werd opgenomen juist op het voorkomen van geestelijke noden onder gerepatrieerden zeer speciale nadruk gelegd en werd er met klem voor gepleit vooral ook daarvoor open oog en hart te hebben. De ons bekende recente ontwikkelingen in Indonesië en de daaruit voortgekomen nieuwe golf van repatriëring leverden stellig een bijzonder argument op tot het doen van een dergelijk beroep op allen, die met gerepatrieerden bemoeienis hebben of zullen krijgen. Immers, mocht enerzijds worden verondersteld dat, evenals in het verleden in het proces van repatriëring het geval was gebleken, er ook onder de nieuwe groep van repatrianten een categorie zou zijn die geheel of bijna geheel op eigen kracht haar weg zou weten te vinden, daartegenover viel te voorzien dat meer nog dan in het verleden er onder deze repatrianten velen zouden zijn die in hoge mate met Indonesië waren vergroeid, voor wie het vertrek naar Nederland weinig anders betekende dan een grote sprong in het duister en voor wie het daarom vaak zeer moeilijk zou zijn om zich in ons land thuis te gaan voelen. Met name valt in dit verband ook te denken aan de categorie van de 'kleine boeng,' de man die van alle groepen waarin men de Nederlanders in Indonesië kon onderscheiden het dichtst bij de inheemse maatschappij stond. In welke mate men vaak moet hebben opgezien tegen verbreking van de banden met Indonesië zal het meest gesproken hebben tot hen die sinds december vorig jaar in Indonesië het repatriëringsproces van nabij hebben kunnen gadeslaan. Hoe snel dat proces in feite ook is verlopen, toch had, afgaande op de actuele situatie in Indonesië, een sterker repatriëringsdrang mogen worden verwacht.
Wanneer het juist is dat, naarmate de beslissende stap tot vertrek uit de eigen vertrouwde omgeving moeilijker is geweest voor betrokkenen, veelal ook de aanpassing in Nederland in materieel — en vooral psychisch — opzicht een zwaardere opgaaf zal zijn, dan zal ook de taak hier in Nederland om bij verschillende facetten van het aanpassingsproces behulpzaam te zijn moeilijker worden. Hoe verder de Indisch-Nederlandse mens van ons af staat, hoe meer er voor nodig is om hem op de juiste manier te benaderen. Aangezien daarbij een zo goed mogelijke kennis van de achtergrond van de groep der gerepatrieerden als geheel en van die der Indische Nederlanders in het bijzonder niet kan worden ontbeerd lijkt het nuttig om hier bij deze achtergrond wat uitvoeriger stil te staan. Daaraan moge dan echter eerst een beschouwing over het begrip 'Indische Nederlanders' in onderscheiding van het begrip 'gerepatrieerden' voorafgaan.

onderscheid tussen het begrip 'gerepatrieerde' en het begrip 'Indische Nederlander'

Als bekend keerden ook vóór de oorlog regelmatig vele Nederlanders uit Indonesië (toenmaals Nederlands-Indië) in Nederland terug en is dus het verschijnsel van repatriëring op zich zelf niets nieuws. In hoofdzaak ging het daarbij om de uit Nederland uitgezonden of daarmee op één lijn te stellen krachten, die na een zekere diensttijd in de tropen zich weer in Nederland kwamen vestigen [1]). Bepaalde moeilijkheden deden zich daarbij zelden voor en van een afzonderlijke zorg was nooit sprake. Waar nu onze belangstelling juist degenen betreft die in enigerlei vorm wel 'zorg' be-

[1]) Repatriëren wordt hier uitsluitend genomen in de betekenis van vertrek uit Indonesië en definitieve vestiging daarop in Nederland.

hoeven, zal in een omschrijving van het begrip 'gerepatrieerden' deze vooroorlogse groep buiten beschouwing moeten worden gelaten. Voor ons doel lijkt het 't beste om onder gerepatrieerden te verstaan: al die uit Indonesië afkomstige personen, die de Nederlandse nationaliteit bezitten of die zich Nederlander voelen en die na de beëindiging van de Japanse bezetting van Indonesië (augustus 1945), hun domicilie definitief naar Nederland hebben verplaatst. Het begrip gerepatrieerde is op deze wijze ruimer geformuleerd dan wanneer, gelijk dat wel gebeurt, daarbij het tijdstip van de soevereiniteitsoverdracht als uitgangspunt zou zijn genomen. Die gebeurtenis is evenwel niets anders geweest dan een zeker markant punt in de reeks van oorzaken die tot repatriëring stimuleerden. Velen toch hebben zich reeds vanaf het ogenblik dat de Japanse bezetter aan het Indonesische volk zijn vrijheid schonk, de 'Republik Indonesia' werd uitgeroepen en een conflictsituatie tussen de autochthone bevolking en de Nederlanders ontstond in hun bestaan bedreigd gevoeld en daaruit, wanneer zij daartoe de gelegenheid hadden, de consequentie, die tot repatriëring leidde, getrokken. In het kader van de gerepatrieerdenproblematiek hoort deze groep ook zeker thuis.

Onder de gegeven ruime begripsomschrijving vallen overigens niet alleen zij die vóór de laatste oorlog al in Indonesië verbleven, maar ook zij die eerst na de oorlog daarheen zijn vertrokken doch sedert definitief naar ons land terugkeerden. Ter wille van een zo kort mogelijke omschrijving geeft de definitie met betrekking tot laatstbedoelde categorie geen onderscheid aan. Echter lijkt het niettemin juist om daarvan uit te zondereen zij, die na de oorlog in militair verband naar Indonesië werden uitgezonden en later, eveneens in militair verband, weer werden teruggebracht alsook niet-militairen die in Nederland een bepaald werkverband hadden en dat verband slechts tijdelijk onderbraken.

Op het terrein van het praktische werk intussen zal men meestal niet in aanraking komen met alle vertegenwoordigers van de aldus omschreven ruime groep van gerepatrieerden, doch zal het contact waarschijnlijk vaak beperkt blijven tot een bepaalde categorie daarvan, nl. tot de Indische Nederlanders. Een (onjuiste) opvatting die daaruit gemakkelijk kan voortvloeien is, dat de begrippen 'gerepatrieerden' en 'Indische Nederlanders' onderling verwisselbaar zouden zijn. Dit is natuurlijk niet het geval. De zaak is nl. deze, dat met de term 'Indische Nederlander' een raciaal element zijn intree doet. Immers 'Indische Nederlanders' zijn personen van Nederlandse nationaliteit, die van gemengde raciale origine zijn. Helemáál juist is deze definitie ook weer niet, onder meer omdat tot de 'Indische Nederlanders' ook personen plegen te worden gerekend, die, hoewel van zuivere Europese afstamming, Nederland nooit of maar heel kort hebben gezien en die in gedrag en levenswijze, meer overeenkomen met personen van gemengd bloed dan met hen, die men in Indonesië wel aanduidde met de enigszins eigenaardige term van 'volbloed' of 'pur sang' Europeanen. In hoofdzaak is de gegeven definitie echter juist. Zij wijst er voorts op dat het hier meestal zal gaan om personen die in het voormalige Nederlands-Indië zijn geboren. Als gevolg van het systeem van periodieke buitenlandse verloven van in Indonesië werkzame krachten in bepaalde functies, kunnen de betrokkenen echter ook wel eens uit Nederland (of elders in Europa) geboortig zijn.

Vermelding behoeft dat zowel in literatuur als spraakgebruik in plaats van 'Indische Nederlander' meermalen wordt gesproken van 'Indo-Europeaan' of, kortweg, 'Indo,' waartegenover dan de Nederlander van ongemengde raciale afkomst, en uit Nederland geboortig, met het Indonesische woord 'Totok' [1]) wordt aangeduid. Waar deze termen een bijzondere gevoelswaarde hebben en in het gebruik door de ene groep ten opzichte van de andere niet in waarderende zin worden bedoeld, verdient het

[1]) Spreek uit: tòtòk.

in het algemeen minder aanbeveling zich daarvan te bedienen. Eigenlijk bevinden wij ons hiermee al in een stukje van de aparte problematiek van de Indisch-Nederlandse groep als de groep van de 'marginal man.' Daarover zal nader meer worden gezegd. In het bestek van dit artikel en op het voetspoor van wetenschappelijke literatuur over dit onderwerp behoeft het geen bezwaar te ontmoeten naast de term 'Indische Nederlander' ook die van 'Indo-Europeaan' te bezigen.
Thans echter, in het belang van een zo goed mogelijk inzicht in opvattingen van en tendenzen bij gerepatrieerde Nederlanders en Indische Nederlanders, eerst een kleine terugblik in de geschiedenis van Indonesië (voor zover daarin Nederlanders waren betrokken) en een korte uiteenzetting over de recente lotgevallen van deze beide groepen in Indonesië.

Nederlander en Indische Nederlander in de meer recente geschiedenis van Indonesië

Zoals bekend dateert het eerste contact van Nederlanders met de Indonesische archipel van 1596 en viel het hoofdaccent bij de onderlinge betrekkingen lange tijd uitsluitend op de handel. Wel werd allengs hier en daar aan de kust een meer permanente Nederlandse handelsvestiging ingericht, maar van een eigenlijke aanraking met de inheemse bevolking was vrijwel geen sprake. Pas in de tweede helft van de 17e eeuw begonnen, althans op het hoofdeiland Java, een zekere penetratie en politiekele inmenging. Sedert ontstond ook wat meer contact van Nederlanders met de autotochthone bevolking, al betrof dit meestal slechts de sociale hogere niveaus daarvan. Enige invloed van de levensstijl van de Indonesische landsgroten op die der Europeanen begint zich af te tekenen. Langzamerhand ontwikkelt een enkele handelsvestiging zich tot een meer stedelijk centrum onder Europees beheer. Na een periode van zeer grote bloei behoorde met het begin der 19e eeuw het machtige Nederlandse handelslichaam, dat de Verenigde Oost-Indische Compagnie was, tot het verleden en gingen Nederlands bestuur en bedrijf over in handen van de Nederlandse staat.
Hier neemt de staatkundige dominatie van Nederland een aanvang en begint de uitbreiding van het Nederlandse gezag op de eilanden buiten Java. Een grotere beïnvloeding van de Nederlandse samenleving door Indonesische levensstijlen wordt merkbaar, evenals, anderzijds, een toenemend cultureel overwicht van de Europeanen als gevolg van groeiende technologische superioriteit. Aan het einde van de 19e eeuw is de politieke onderwerping van nog overgebleven Indonesisch gezag vrijwel voltooid. Omstreeks die tijd gaat voorts de monopolistische handelspolitiek langzamerhand plaats maken voor ruimere opvattingen. Mede als gevolg van een in het laatste kwart der vorige eeuw sterk toegenomen immigratie uit Nederland neemt de discrepantie tussen de culturele vermogens van Nederlanders en Indonesiërs verder toe.
Lag ten tijde van de eeuwwisseling het accent nog geheel op de exploitatie door Nederland van de Indonesische archipel, allengs komt in de verhouding meer en meer het element van voogdij en breken ten aanzien van de inheemse bevolking meer humanitaire opvattingen baan. Eerst in het eerste kwart van onze eeuw wordt een voorzichtig begin gemaakt met de invoering van aan een democratisch staatsstelsel ontleende beginselen. Er worden, van boven af, 'gemeenten', 'provincies' en andere autonome gemeenschappen gevormd, waarin vooreerst het Nederlandse element en de Nederlandse invloed geheel domineren. Ook op centraal niveau komt in 1918 een vertegenwoordigend lichaam tot stand, nl. de 'Volksraad'. Overigens wordt de overheidstaak steeds verder uitgebreid en geïntensiveerd. Eerder aangevangen studies over het Indonesische volk worden voortgezet en verdiept. Groeiende immigratie en verdere technologische ontwikkelingen leiden tot een sterke 'verwestering' van de kolonisatoren. Aan de andere zijde worden vele Indonesiërs zich

steeds meer van hun situatie bewust. De tijd van de kolonisatie mag dan in velerlij opzicht voorbij zijn, maar het Nederlandse voogdijschap bevredigt hen toch ook niet. Ook onder de Indonesische bevolking vindt politieke partijvorming plaats en bepaalde politieke aspiraties krijgen langzamerhand duidelijker gestalte. Steeds scherper wordt van Indonesische zijde het feit aangevoeld, dat de Nederlanders nog immer de boventoon voeren en zij automatisch een groot sociaal prestige genieten, terwijl de Indonesische bevolking maatschappelijk een benedenlaag vormt en sociaal weinig prestige heeft.

Dan komt in 1942 na een snelle ineenstorting van de Nederlandse verdediging, de Japanse bezetting en volgt een tijdvak van enige jaren waarin de Nederlanders volledig zijn uitgeschakeld en geen spoor van Nederlands bestuur en gezag meer over is. Een tijdvak voorts, waarin de Nederlander — hetzij in of buiten het concentratiekamp — een goede gelegenheid krijgt zich een denkbeeld te vormen van de Aziaat, in het bezit van macht en wapens. Wel poogt Nederland, nadat in 1945 Japan is gecapituleerd, zijn gezag over de Indonesische archipel weer te herstellen en gelukt dat ook tot op zekere hoogte, maar dan komt ten slotte na een periode van strijd met de in 1945 geproclameerde 'Republic Indonesia' in december 1949 de soevereiniteitsoverdracht. Sedertdien verkeert de Nederlandse bevolkingsgroep in de positie van kleine minderheidsgroep. Zo men wil bovendien van een voortdurend minder gewenste minderheidsgroep.

Na een eerste golf van repatriëring in het tijdvak 1945—1948 viel een tweede in de periode 1949—1951, begon een derde omstreeks 1952 en volgde een vierde, waarvan de aanvang in december vorig jaar valt te stellen. Heeft ook deze een einde genomen — en het lijkt thans vrijwel zover te zijn — dan zal er althans in Indonesië één probleem minder bestaan. Dat dit niet tevens wil zeggen dat daarmee ook voor betrokkenen hun problemen zijn opgelost doch integendeel voor velen in Nederland een nieuw probleem begint, zal de lezer bekend zijn.

Hoewel de Indische Nederlander als deel uitmakende van de Nederlandse groep in Indonesië de lotgevallen van de Nederlanders heeft gedeeld, bestaat er in dit verband toch aanleiding deze categorie nog even afzonderlijk onder de loep te nemen.

Beginnen wij met de compagniestijd, dan zien wij dat in die periode in Indonesië onder de naam van mardijkers, mestiezen enz. een kleine categorie van personen van gemengd bloed werd aangetroffen die een tussengroep vormde tussen de lagere bevolkingsklasse en de bovendrijvende groep der compagniesdienaren. Haar omgangstaal werd een soort verbasterd Portugees (ontleend aan de mardijkers, van wie er velen uit voormalige Portugese koloniën afkomstig waren). Ook in kleding en omgangsgewoonten neigend naar het Europese was er toch een onmerkbare overgang naar het autochthoon-Indonesische.

Het zou intussen niet juist zijn te menen, dat de tegenwoordige — op het totaal der Nederlandse bevolking in Indonesië zeer talrijke — groep van Indische Nederlanders [1]) valt te beschouwen als een voortzetting van de in de compagniestijd reeds aanwezige groep. Althans in biologisch opzicht is dit niet of ternauwernood het geval. Veeleer dankt de huidige groep haar ontstaan aan de versterkte immigratie uit Nederland in het laatste gedeelte van de vorige eeuw, op welk laatste verschijnsel in het voorafgaane reeds werd gewezen. In onze uiteenzetting kan dan ook verder bij dat tijdstip worden aangeknoopt.

Uit alles blijkt, dat in de laatste helft van de 19e eeuw de situatie, waarin de Indo-

[1]) Volgens de cijfers van de in Indonesië laatst gehouden volkstelling (1930) bedroeg het totaal aantal Nederlanders in het voormalige Nederlands-Indië bijna 210.000. Op het tijdstip van de Japanse bezetting in 1942 zal dat aantal circa 260.000 zijn geweest. Aangenomen mag worden dat van deze aantallen zeker 60 à 70 pct. behoorde tot de categorie der Indische Nederlanders.

Europese groep verkeerde, verre van tot tevredenheid stemde. Door de, zich superieur voelende, totokgroep achtergesteld bij hen die in Nederland waren geboren en getogen, kwamen krenkende bejegeningen veelvuldig voor. Gebrek aan voldoende onderwijsmogelijkheden in Indonesië leverde uiteraard een ernstig beletsel op om vooruit te komen in de maatschappij. Het pauperisme nam onder de Indo-Nederlanders snel toe en dit verschijnsel, alsmede — en wellicht meer nog — de ondervonden discriminerende behandeling, deden in toenemende mate gevoelens van wrok en wantrouwen ontstaan. Tegen het einde van de vorige eeuw was de toestand zelfs zo slecht dat er een gevaar voor orde en rust in werd gezien. Dit gaf de stoot tot een gezette bestudering van het Indo-pauperisme, over welk vraagstuk in het begin van onze eeuw lijvige rapporten verschenen. Een en ander leidde ten slotte tot het creëren van de mogelijkheid om voor landbouwdoeleinden kleine stukjes grond in erfpacht te verkrijgen. Voor de bestrijding van het pauperisme en ten behoeve van de maatschappelijke verheffing van de Indo-groep is die maatregel echter niet van veel betekenis geweest.
Van veel meer belang voor betrokkenen werd de eerder gesignaleerde grote uitbreiding van het overheidsapparaat en het particulier bedrijfsapparaat na 1900, waardoor vanzelf voor de meeste Indische Nederlanders werkmogelijkheden ontstonden die een redelijk bestaansniveau waarborgden. De uitbreiding van het onderwijs in zijn verschillende geledingen, eerst nog hoofdzakelijk beperkt tot Europeanen, gaf hun bovendien voorlopig een aanzienlijke voorsprong op de inheemse bevolking enerzijds en bood anderzijds ook een goede kans op een betere en meer gewaardeerde plaats in het Nederlandse deel der samenleving. Gaandeweg vonden dan ook velen hun weg in de hogere rangen van ambtenarij en leger, waarin zij in het algemeen goed voldeden. Evenzeer vonden zij hun plaats in de verschillende vertegenwoordigende colleges zoals gemeenteraden, provinciale raden en de Volksraad. Het in 1919 opgerichte 'Indo-Europees Verbond' vormde de politieke omlijsting van deze groep. Kortom, de situatie in het eerste kwart van deze eeuw vertoonde een aanzienlijke verbetering ten opzichte van het verleden.
Met de crisis van de dertiger jaren begonnen intussen ook voor de Indische Nederlanders opnieuw de moeilijkheden en mochten velen al blij zijn wanneer zij als taxichauffeur of verkoper van snuisterijen verder op zeer bescheiden wijze in hun levensonderhoud konden voorzien. Een geheel nieuwe dreiging was overigens bezig te ontstaan als gevolg van een verdere uitbreiding van het onderwijs, ook voor Indonesiërs. Terecht werd ingezien dat het, als kleine groep, op de duur heel moeilijk zo niet ondoenlijk zou zijn om tegen de intellectuele voorhoede van het toen langzamerhand reeds ca. 70 miljoen zielen tellende en snel in aantal toenemende Indonesische volk te concurreren.

Toen in 1942 de Japanse bezetting van Indonesië volgde verdwenen niet alleen de totok-Nederlanders maar verdween ook het merendeel der Indo-Europeanen in concentratiekampen. Een kleinere groep van hen bleef daar weliswaar buiten, maar dit wil nog niet zeggen dat hun lot daarom benijdenswaardig is geweest. Van Japanse zijde is blijkbaar enige tijd getracht om Indo-Nederlanders voor de Japanse idee van Groot-Azië te winnen, echter praktisch zonder succes. De Indische Nederlander voelde zich te zeer aan Nederland, het Nederlandse vorstenhuis en de Nederlandse nationale gedachte verbonden dan dat hij zich liet winnen voor de door Japan gevoerde propaganda. De Indonesische revolutie, die op de capitulatie van Japan volgde, was voor de Indische Nederlanders wel de grootst denkbare tegenslag. Zou die revolutie slagen, dan werd, naar zij meenden, in het bijzonder hun toekomst één groot vraagteken.
Met de soevereiniteitsoverdracht kwam de Indische Nederlander opnieuw in een moeilijk parket in zoverre hij, gerekend vanaf de datum der overdracht, moest be-

sluiten om hetzij te opteren voor het Indonesisch staatsburgerschap — d.w.z. de nationaliteit te kiezen van de nieuw gevormde Indonesische staat — hetzij dit niet te doen en daardoor zijn Nederlandse nationaliteit te behouden, doch alsdan vreemdeling te worden in (oorspronkelijk) eigen land. Hoe zijn besluit zou uitvallen, in beide gevallen zouden daaraan niet of nauwelijks te voorziene consequenties zijn verbonden. Bekend zal zijn dat ten slotte maar een klein gedeelte voor de Indonesische nationaliteit heeft gekozen. Het woord 'spijtoptant' heeft inmiddels al in ruimer kring bekende klank gekregen en over dit probleem schijnt ook het laatste woord nog niet gesproken.
Is hiermede zeer schematisch een historische schets van de Nederlandse groep in Indonesië en, meer in het bijzonder, van de groep der Indische Nederlanders gegeven, toch verdient, wil met name het beeld van de Indische Nederlander voldoende scherpte krijgen, speciaal de sociale positie van deze groep in Indonesië nog enige nadere belichting.

sociale positie van de Indische Nederlander in Indonesië

Uit het voorafgaande zal reeds zijn begrepen dat de groep der Indische Nederlanders als zodanig in sociaal en cultureel opzicht geen homogene groep is. In biologisch opzicht is zij dat trouwens ook niet, doch dit facet zal hier terzijde worden gelaten. Tevens zal al min of meer duidelijk zijn geworden, dat de relatie met de overige Nederlanders een ietwat moeilijk punt heeft uitgemaakt.
Wat het heterogeen karakter van de groep aangaat: een relatief kleine, categorie van meer gegoede Indo-Nederlanders stond maatschappelijk zeer dicht bij de totok, de 'pur sang' Nederlander. Deze Indo-Nederlanders konden nog slechts als zodanig worden beschouwd in zover zij, b.v. door solidariteit met de maatschappelijk minder goed bedeelden van hun groep of b.v. door een zekere neiging tot verloochening van hun gemengde afkomst, naar hun eigen bewustzijn tot de groep behoorden. Deze toplaag liep geleidelijk aan over in de, in aantal veel sterkere, categorie der eenvoudige Indo-Europeanen, die in hoofdzaak de stand van de kleine ambtenaren, van opzichters aan weg en werken e.d. vormden. Het waren deze Indische Nederlanders die in zekere zin de ruggegraat waren van het westers bestuurs- en bedrijfsapparaat. Van hun bestaan had de doorsnee Nederlander hier te lande tot voor kort nauwelijks besef. Nog minder overigens van de hierop volgende, eveneens weer kleine, groep van Indo-Europeanen, die in de lagere regionen van de samenleving verkeerden, die men in de steden kon vinden in of aan de rand van de Indonesische kampong of die op het platteland een sober bestaan vonden als klein-landbouwer. Met deze groep zijn wij tevens gekomen tot de categorie van de 'kleine boengs', die in de inleiding al even werd genoemd. Deze groep is het, die, van de top af gezien, de laagste maatschappelijke positie innam en vlak tegen de Indonesische samenleving aanleefde. Zij stond als gevolg van haar materiële omstandigheden onder voortdurende en belangrijke invloed van het Indonesisch milieu, doch dit nam niet weg dat een zeer duidelijk bewustzijn van Nederlander te zijn aanwezig was.
De aldus gegeven indeling in drie groepen is feitelijk nog maar een enigszins globale, doch een verdere detaillering in dit opzicht zou ons hier te ver voeren.
Thans de relatie met de totokgroep.
Hierboven werd reeds terloops gewaagd van het bestaan van zekere superioriteitsgevoelens bij deze groep Nederlanders ten opzichte van de groep Nederlanders van gemengde radicale afkomst. Niet alleen buiten het vroegere Nederlands-Indië, maar ook in dat gebied kwamen raciale theorieën of althans door raciale theorieën beïnvloede voorstellingen over meerwaardigheid en minderwaardigheid voor, en — gelijk elders — stichtten zij ook daar geen goed. Zowel in de bijzondere positie van de Indische Nederlanders als in het gedachtenleven van die groep kon men dat verschijn-

sel weerspiegeld zien. Toen, met de aanvang van deze eeuw, de periode van Indo-pauperisme op grote schaal tot het verleden behoorde en, vervolgens, dank zij de uitbreiding van het westers onderwijs in Indonesië, een relatief groot aantal Indo-Europeanen tot hoge maatschappelijke posities was opgeklommen, nam de waardering voor de Indo-groep vanzelf toe en verdwenen diskwalificaties van deze groep uit de openbaarheid. Binnenskamers konden echter diskwalificerende, generaliserende, oordeelvellingen nog wel worden gehoord. [1]) Was er dus verbetering te bespeuren, dit neemt niet weg dat de Indische Nederlander uit een langdurige periode van achterstelling nog trekken overhield, die hem beletten om een tevreden element te vormen in de maatschappij. Tot het laatste toe waren er trouwens in die maatschappij zelf nog trekken die een voor de Indische Nederlander onprettig karakter droegen. Genoemd worde hier slechts de omstandigheid dat de meeste grote Nederlandse cultuurlichamen geen Nederlanders van gemengde bloede in stafbetrekkingen toelieten, alsmede het feit dat in handel en bedrijf het huwen met 'Indische meisjes' werd tegengegaan. Aan het wegnemen van gevoelens van toch nog ergens in de verdrukking te zitten kwam een en ander vanzelfsprekend niet ten goede.
Waar de Nederlands-Indische maatschappij zo kennelijk een hoge premie stelde op een maximum aan kentrekken van de heersende groep van (blanke) Europeanen, zal kunnen worden ingezien dat onder Indo-Europeanen een neiging te bespeuren viel om zoveel mogelijk 'Europees' te doen. Dat deze neiging kon leiden tot een onzekerheid in optreden, in een zekere krampachtigheid in houding ook, behoeft geen betoog. Evenmin dat, waar pogingen in deze richting niet het gewenste effect hadden, gevoelens van wrok konden ontstaan of reeds bestaande gevoelens van dien aard konden worden gevoed. Een zekere lichtgeraaktheid die bij de Indo-Nederlanders kan worden opgemerkt, als gevolg van het feit dat soms te gauw door betrokkenen wordt verondersteld dat men hen niet volledig in hun waarde erkent, zal thans ook begrijpelijk voorkomen. Voorts zal, waar deze wordt aangetroffen, een zekere geslotenheid tegenover 'outgroups' niet verbazen. [2])
Vat men een en ander samen dan ziet men inderdaad typisch het beeld van de 'marginal man', de tussen twee culturen levende mens, die, zich bewust van zijn labiele positie, innerlijk verdeeld is en met velerlei tegenstrijdige opvattingen en gevoelens heeft te kampen. Hoezeer moet er door sommige Indische Nederlanders naar zijn gehaakt om aan de positie van grensmens te ontsnappen en het gevoel van zekerheid en evenwichtigheid te krijgen waarin anderen zo gelukkig zijn zich te mogen verheugen. Hoe weinig kan, ook los van alle typisch sociale aspecten, de na-oorlogse situatie in Indonesië daaraan hebben bijgedragen.

Besluit

Keren wij thans terug tot het onderwerp van de inleiding, nl. de aanpassing, vooral ook in psychisch opzicht, van de gerepatrieerden en meer speciaal ook van de categorie van Indische Nederlanders onder hen.
Er werd en er wordt nog in kringen van gerepatrieerden veelvuldig gesproken over gebrek aan begrip en belangstelling van Nederlandse zijde. Daarbij gaat het niet en zeker niet in de eerste plaats om hulp die men ontvangt in het materiële vlak. Veelmeer echter om steun die men behoeft in de talloze, vaak zo moeilijk te definiëren, aspecten in het psychische vlak van de aanpassing. Geeft men zich rekenschap van

[1]) Dat hiertegenover in kringen van Indische Nederlanders ook minder juiste meningen over de tòtòkgroep konden worden vernomen, zij hier volledigheidshalve mede vermeld.
[2]) In een bijdrage, opgenomen in no. 4 van de 12e jaargang van dit orgaan onder het hoofd 'De gezinsverzorgster en de gerepatrieerden', treft men (blz. 188) met betrekking tot reactie van Indische Nederlanders het beeld van de oester, die bij aanraking in zijn schulp kruipt.

de situatie van betrokkenen, dan blijken er zoveel terreinen te zijn waarop het voor de gerepatrieerden en in het bijzonder ook voor de Indische Nederlanders onder hen nodig is om tot heroriëntatie te komen.
Bij de aanpak van Nederlandse zijde is het een positief voordeel dat bij onze Nederlandse sociale werkers in elk geval niet voor bepaalde op raciale voorstellingen gebaseerde vooroordelen behoeft te worden gevreesd. Waar intussen, gelijk bleek, de Indische Nederlanders in het verleden wel met dergelijke vooroordelen hebben kennisgemaakt zal men wel op een zekere gevoeligheid in dit opzicht bedacht moeten zijn. Uit het voorafgaande zal overigens duidelijk zijn geworden dat in dit opzicht wel tussen 'Indische Nederlanders' en 'Indische Nederlanders' moet worden onderscheiden. Het hangt er maar van af wat in sociaal opzicht de plaats van betrokkene is geweest en welke ervaringen hij heeft gehad. Van meer algemene betekenis lijkt, dat onder onze werkers het besef niet groot genoeg kan zijn dat in het gehele proces van psychische aanpassing niet alles van een kant mag worden verwacht, en voorts, dat pogingen tot forceren mogelijk slechts averechts effect zullen hebben. Men ontkomt niet aan de indruk dat in de aanraking met gerepatrieerden wel de voorstelling aanwezig is dat het ook met de psychische aanpassing tot zekere hoogte kwestie is van geven en nemen, doch dat daarbij te weinig wordt gedacht aan een geven van de kant van de Nederlandse samenleving. Te veel wordt soms benadrukt dat de gerepatrieerden zich, en liefst snel, moeten schikken naar Nederlandse opvattingen en inzichten, dat zij hier geen moeilijkheden moeten veroorzaken enz. Wanneer onder gerepatrieerden het gevoel zou gaan overheersen dat in de Nederlandse maatschappij geldende normen en opvattingen als het ware worden opgelegd en dat van hun zijde in wezen aanvaarding zonder meer wordt verlangd, dan komt de vrees niet ongewettigd voor, dat in de verhouding van betrokkenen tot die normen en opvattingen een spanning ontstaat die voor het verloop van de aanpassing niet gunstig kan zijn. Men zal zich dan ook telkens wel terdege moeten bezinnen op wat men doet en hoever men in bepaald opzicht kan gaan, en vooral ook moeten waken tegen forceren.
Van primordiaal belang lijkt echter bij dit alles dat de gerepatrieerden, speciaal ook de Indische Nederlanders inclusief de 'kleine luiden' onder deze groep, het gevoelen zullen hebben — en behouden — hier te lande daadwerkelijk welkom te zijn. Mag op deze plaats dan nog even worden herinnerd aan het onderschrift onder het onderwerp van dit artikel?

G. A. F. A. BOURICIUS

literatuur:

Dr. H. J. de Graaf, Geschiedenis van Indonesië.
De repatriëring uit Indonesië, een onderzoek naar de integratie van de gerepatrieerden uit Indonesië in de Nederlandse samenleving (verslag van de drie sociologische onderzoekinstellingen, ISONEVO, KSKI en het sociologische instituut van de NH-Kerk).
Prof. W. F. Wertheim, Het sociologisch karakter van de Indo-maatschappij.

GEZINSVERZORGING

de organisatie van de gezinsverzorging bij Humanitas

Bij een zeer oppervlakkige beschouwing door een outsider lijkt de gezinsverzorging wat betreft de organisatie, vaak een vrij eenvoudige zaak: er is een subsidieregeling waarin alles is vastgelegd; de leidster regelt 'de huishouding voor de gezinsverzorging' en lost de zich voordoende puzzels op; de administratie 'spreekt voor zich zelf', dank zij de eenvoudige formulieren. Met een beetje goede wil loopt alles vanzelf.
De insider weet echter, dat de zaken niet zo simpel liggen en dat zich bij de gezinsverzorging allerlei problemen voordoen, die slechts tot oplossing kunnen worden gebracht wanneer de leidster, die het uitvoerende werk verricht, en haar bestuur, waarin ter zake deskundigen het beleid moeten vaststellen, tot een goede samenwerking komen.
De eerste puzzels doen zich vanzelfsprekend reeds voor, wanneer een afdeling zich gaat beraden over de vraag of ter plaatse de gezinsverzorging ter hand moet worden genomen. Daarop volgt de vraag: en als we er mee beginnen, wat moet er dan het eerst gebeuren. En in aansluiting hierop komt de organisatorische structuur aan de orde.
Wanneer we de situatie binnen Humanitas bezien dan blijkt, dat er een aantal afdelingen is, die over een gezinsverzorgingsapparaat beschikken, dat daarnaast verschillende afdelingen meer of minder ver met de voorbereidingen gevorderd zijn, sommige zich beraden over de vraag of de mogelijkheden ter plaatse aanwezig zijn en zo ja, op welke wijze, terwijl ten slotte een aantal afdelingen in de situatie verkeert, dat op korte termijn door welke oorzaken dan ook dit werk binnen Humanitas niet tot ontwikkeling zal kunnen worden gebracht.
Wat betreft de 'werkende' afdelingen op dit terrein liggen er qua organisatie allerlei verschillen. In de meeste plaatsen is het werk opgezet als onderdeel van het afdelingswerk; in enige plaatsen echter heeft de afdeling van de vereniging een aparte stichting in het leven geroepen, die, zij het gelukkig in nauwe samenwerking met het afdelingsbestuur, het werk zelfstandig ter hand heeft genomen.
Waar de gezinsverzorging als onderdeel van het afdelingswerk werd opgezet, blijken echter ook nog allerlei verschillen te bestaan: soms berust de gehele zorg bij het afdelingsbestuur zelve of bij het dagelijks bestuur, in andere gevallen heeft het afdelingsbestuur een speciale sectie met de uitvoering van een en ander belast.
Hier en daar treedt de leidster als bestuurslid dan wel sectielid op, elders heeft zij een adviserende stem. Bovendien blijkt, dat de taakopdracht en de bevoegdheden van de leidster overal ook niet dezelfde zijn.

Een en ander heeft de Landelijke Sectie Gezinsverzorging aanleiding gegeven om dit gehele vraagstuk eens nader onder de loep te nemen.

Tijdens de besprekingen bleek het onderwerp niet zo eenvoudig te zijn en kwamen allerlei 'voetangels en klemmen' aan het licht.
Een bespreking in de Landelijke Sectie alleen, hoe nuttig ook op zich zelve, heeft echter weinig uitwerking, zolang de resultaten niet ter kennis van alle belanghebbenden worden gebracht. Daarom werd besloten om een aantal **landelijke richtlijnen voor de organisatie van de gezinsverzorging bij Humanitas** op te stellen. Dit is gebeurd en nu reeds weer enige tijd geleden werden deze richtlijnen in concept aan onze plaatselijke besturen voorgelegd met verzoek om er aandacht aan te geven en eventuele opmerkingen door middel van een bespreking met de landelijke sectiesecretaresse aan de Landelijke Sectie kenbaar te maken. Door een aantal afdelingen werd van deze mogelijkheid gebruik gemaakt. De door deze afdelingen kenbaar gemaakte opmerkingen werden in de Landelijke Sectie behandeld en, zo deze daar aanleiding toe vond, in het stuk verwerkt, waarna de richtlijnen aan het bestuur van Humanitas ter goedkeuring werden voorgelegd. De op deze wijze door het bestuur van Humanitas vastgestelde richtlijnen, welke dus tot stand kwamen in een samenwerking tussen plaatselijke besturen, Landelijke Sectie en hoofdbestuur, hopen wij u in het volgende nummer van dit blad te kunnen voorleggen.

toelichting landelijke richtlijnen

Ter toelichting moge nog het volgende dienen.

1. Alhoewel de richtlijnen zich uitsluitend beperken tot de organisatie van de gezinsverzorging en uitgegaan wordt van de wenselijkheid van een speciale sectie voor dit werkterrein, wordt als vanzelfsprekend verondersteld, dat de gezinsverzorging een onderdeel is van het algemeen maatschappelijk werk met dien verstande, dat het ten aanzien hiervan een hulpfunctie is.
   Coördinatie van gezinsverzorging en uitvoerend algemeen maatschappelijk werk is dus onontbeerlijk. Waar de gezinsverzorging werd opgezet als onderdeel van het totale afdelingswerk zal deze coördinatie zich op bestuurlijk niveau in het afdelingsbestuur dienen te voltrekken. Wat de **uitvoering** betreft, zal door het afdelingsbestuur bekeken moeten worden hoe het onderlinge contact tussen gezinsverzorging en de andere sectoren, b.v. algemeen maatschappelijk werk, bejaardenzorg, gerepatrieerdenzorg e.d., dient te worden verzekerd.
2. Ten einde aan de behoeften van afdelingen die het werk gaan opzetten, tegemoet te komen, werd 'bij het begin begonnen' en dus werd een overzicht gegeven van de werkzaamheden die bij de start in ieder geval dienen te worden verricht.
3. Zowel de opbouw van de gezinsverzorging binnen het totale afdelingswerk als de stichtingsvorm werden genoemd zonder beoordeling van de wenselijkheid om de ene dan wel de andere vorm te kiezen, aangezien bij de bepaling der keuze allerlei plaatselijke motieven een rol kunnen spelen. Ten aanzien van de organisatorische structuur bij de uitvoering van het werk zelve en de leiding ervan kunnen echter dezelfde principes gelden.
4. Grote aandacht werd gegeven aan de onderscheiding van taak en verantwoordelijkheid op bestuurlijk en op uitvoerend niveau.
5. Ten einde te bevorderen dat de meningsvorming op plaatselijk en landelijk niveau op elkaar afgestemd blijft, is ook speciale aandacht gegeven aan het contact tussen plaatselijke en landelijke secties.

Hoewel het op zich zelf begrijpelijk is dat een historische groei (waarvan zelfs al sprake blijkt te zijn binnen een zo jonge organisatie als Humanitas is) er de oorzaak van is dat hier en daar een werkwijze en een taakverdeling bestaat, die in sommige opzichten afwijkt van de richtlijnen zoals deze thans zijn vastgesteld, spreekt de

Landelijke Sectie de hoop en verwachting uit dat de betrokkenen in de plaatselijke afdelingen zich ernstig zullen beraden over de principes die, aan een en ander ten grondslag liggen, en waar nodig in de naaste toekomst zich hierbij zoveel mogelijk zullen aansluiten. Voor de richtlijnen zelve moge worden verwezen naar het volgende nummer van dit blad.

H. J. ROES

hoe oud ben je?

Hoe oud ben je? Dat is een van de eerste vragen, die je jezelf hoort stellen in een gesprek met een meisje, dat belangstelling heeft voor de gezinsverzorging.
Is die leeftijd dan zo'n belangrijke factor? Het antwoord hierop is zonder meer: ja. Ja, want, zoals algemeen bekend is, bestaat er een subsidieregeling voor de gezinsverzorging van het Departement van Maatschappelijk Werk en hierin is vastgelegd, dat men voor een bepaald meisje subsidie kan ontvangen wanneer dit betreft 'een vrouwelijke kracht, die in het betreffende subsidiejaar ten minste 18 jaren is of wordt.'
Een meisje, dat aan deze voorwaarde voldoet, kan als gezins**helpster** worden aangesteld.
En hoe is de regeling voor een meisje, dat gezins**verzorgster** wil worden? Tot voor kort gold de regel, dat de leeftijd van 19 jaar bij aanvang van de cursus bereikt moest zijn om toegelaten te worden.
Wat betreft de opleiding tot gezinsverzorgster hebben we te maken met de desbetreffende subsidieregeling van het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, die zich vanzelfsprekend alleen bezighoudt met de leeftijd in zoverre deze in verband staat met de toelating tot de cursus.
Van de hierbovengenoemde regel kon in bijzondere gevallen wel worden afgeweken met dien verstande, dat dan toch in ieder geval de leerling gedurende de cursus de leeftijd van 19 jaar moest bereiken. Elk geval afzonderlijk moest echter ter goedkeuring aan het Departement van O., K. en W. worden voorgelegd. En aangezien er vrij veel aanvragen binnenkwamen om ontheffing van de vastgestelde leeftijd, heeft de minister besloten de subsidieregeling betreffende de opleiding (officieel geheten: rijksregeling subsidiëring sociaal-pedagogische opleidingen) te wijzigen en de minimumleeftijd te verlagen tot 18 jaar en 6 maanden.
Een en ander is vastgelegd in art. 15 van de bedoelde regeling, dat hieronder in zijn geheel volgt.

'Voor de cursisten gelden als voorwaarden van toelating, dat zij:

1. op de datum van de aanvang van de cursus de leeftijd van achttien jaar en zes maanden hebben bereikt;
2. een diploma hulp in de huishouding of vormingsklasse bezitten, dan wel een primaire opleiding of landbouwhuishoudklasse hebben gevolgd.
   Zij, die uitsluitend volledig lager onderwijs hebben gevolgd, mogen tot de opleiding worden toegelaten, indien een daartoe strekkende verklaring van geschiktheid ondertekend door de directrice van de opleiding en door de directrice van de nijverheidsschool, waarmede wordt samengewerkt, bij de administratie van het opleidingsinstituut aanwezig is;
3. een verklaring kunnen overleggen van een medische keuring door een hiertoe door het opleidingsinstituut aan te wijzen arts, die rekening zal houden met de eisen, welke het beroep aan de kandidate stelt.'

Tot zover over de subsidieregelingen en nu nog iets over de praktijk.

Vraag

Zo heel vaak wordt de vraag gesteld (door buitenstaanders vanzelfsprekend!): maar is het nu werkelijk wel nodig, dat een meisje zo oud moet zijn om in de gezinsverzorging te kunnen komen?

Waarom kun je een meisje nu niet eerder aanstellen? De leidster kan toch wel een beetje opletten in welke gezinnen ze gaat helpen? Als jullie ze niet op jongere leeftijd willen aanstellen, zoeken ze ondertussen ander werk en dan krijg je ze later vaak ook niet meer voor de gezinsverzorging. Is dat niet jammer, nu er zo'n tekort aan krachten is?

Antwoord

En onveranderlijk luidt dan het antwoord: Ja, natuurlijk, is het jammer, wanneer jonge meisjes, die er voor voelen om in de gezinsverzorging te komen werken, moeten worden afgewezen in verband met hun leeftijd en dan ander werk gaan zoeken met het gevolg, dat ze in vele gevallen voor ons werk verloren gaan.

Maar heus, we kunnen niet anders. En echt niet, omdat in de subsidieregelingen nu maar op willekeurige wijze een eis wordt gesteld, die niet aan de praktijk is getoetst. Over deze subsidieregelingen wordt namelijk bij alle wijzigingen overlegd door vertegenwoordigers van het betreffende Departement en de Centrale Raad voor de Gezinsverzorging (een overleg-orgaan van alle landelijke organen voor de gezinsverzorging). Op deze wijze heeft dus 'de stem uit de praktijk' veel invloed op alles, wat door het rijk in deze geregeld wordt. Maar juist deze praktijk wijst steeds weer uit, dat het niet mogelijk is om jongere krachten als gezinshelpster aan te stellen en evenmin om te bevorderen, dat meisjes op jongere leeftijd de opleiding kunnen gaan volgen.

En waarom niet?

Omdat het werk in de gezinsverzorging dit niet toelaat. Omdat dit werk hoge eisen stelt, zowel physiek als psychisch, en we voorkomen moeten dat te jonge krachten hierdoor te zwaar worden belast. Omdat de gezinsverzorgingskracht altijd komt in een gezin, waar moeilijkheden zijn door ziekte of anderszins. Omdat we dagelijks ervaren, dat de leidster na één of zelfs na twee bezoeken aan het gezin niet ten volle kan overzien welke moeilijkheden en spanningen er nog onder de oppervlakte leven. Kort samengevat: omdat het werken in de gezinsverzorging, dat op rijpere leeftijd aan het meisje of de jonge vrouw met een sociale instelling juist zo'n diepe bevrediging kan schenken, aan het heel jonge meisje niet die bescherming kan geven, waarop zij krachtens haar leeftijd recht heeft.

En als u mij nu op de man (of zo u wilt: op de vrouw) af vraagt: maar kan dat nu niet anders in die gezinsverzorging?, dan antwoord ik u daarop: ik geloof inderdaad dat dit niet anders kan, omdat dit alles inhaerent is aan de aard van het gezinsverzorgingswerk. Er zijn nu eenmaal moeilijkheden in het gezin, als men om hulp komt aankloppen. Als men een gezinshelpster nodig heeft, dan vraagt men haar niet om alleen de huisvrouw gezelschap te komen houden, maar dan verlangt men van haar dat ze flink de handen uit de mouwen kan steken, want, dan is de huisvrouw niet in staat om 'haar huishoudelijke taak naar behoren te verrichten.' En het feit, dat ze hulp nodig heeft en dus zelf niet in goede conditie is, roept vaak reeds allerlei spanningen op.

En een gezinsverzorgster, die de huisvrouw moet kunnen vervangen, als deze door ziekte tijdelijk volledig is uitgeschakeld, heeft het nog veel zwaarder over het algemeen, want zij draagt de gehele verantwoordelijkheid voor de goede gang van zaken in het gezin. En dan laat ik nog maar buiten beschouwing de gezinsverzorgsters, die 'op sociale indicatie' worden tewerkgesteld.

Neen, alles bij elkaar genomen ben ik ervan overtuigd dat een verlaging van de

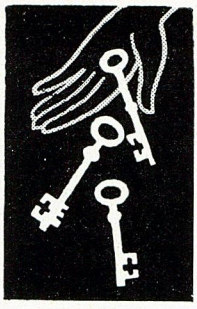

RECLASSERING IN DE PRAKTIJK

logboek van een reclasseringsambtenaar (IV)

Vandaag hebben we een bezoek gebracht aan een Huis van Bewaring. Als je er vrij vaak komt, begin je je er thuis te voelen net als overal elders. Veel dingen vallen je dan niet meer op. Na gebeld te hebben doet de portier open. Hij vraagt wie je wilt bezoeken en noteert de naam. Dan maakt hij de volgende deur voor je open, je loopt een binnenplaatsje over en komt aan nog een deur waar je moet bellen. Dan komt de zgn. binnenportier, waar je nogmaals de naam opgeeft van degene die je wilt bezoeken. Je krijgt een kamertje toegewezen waar je de man die je moet spreken kunt ontvangen. Het is ergens op een etage. Eerst een paar ijzeren trappen op en dan over een gangetje met aan de kant cellen. In het kamertje is een grote kast, een tafel en twee stoelen met leuningen. Voor de ramen zijn tralies. Verder is alles gewit en hangt er een kalender aan de wand en in een hoek hangt een spiegeltje.
De betrokkene wordt opgeroepen en luid klinkt het door de ruimte '2e etage B 78-68 reclassering.' Even later wordt er op de deur geklopt en komt de man binnen. We geven elkaar een hand en noemen onze namen ter kennismaking. Nadat hij is gaan zitten vertel ik het doel van mijn komst (voorlichting van de rechter).
Het is een gemoedelijke, praatgrage man met veel gevoel voor humor. Veel en graag vertelt hij over zijn jeugd. Tijdens de oorlog zijn vele familieleden om het leven gekomen, anderen zijn geëmigreerd. Zo staat hij nu alleen in het leven. Hij was bij kennissen in huis en moest hier voor zich zelf zorgen.
Na het gesprek met hem bezoek ik enkele werkgevers en de genoemde kennissen. Deze vinden hem wel een prettige man met wie ze goed overweg konden. Over het

---

(Vervolg van pagina 127)

minimumleeftijd voor gezinshelpsters niet mogelijk is en dat het in het algemeen ook niet wenselijk is de meisjes op zeer jonge leeftijd naar de opleiding te doen gaan. Persoonlijk ben ik van mening dat de leeftijd van 18 jaar en 6 maanden bij aanvang der cursus nog aan de jonge kant is en ik zou in voorkomende gevallen er de voorkeur aan geven de meisjes liever een half jaar langer als helpster te laten werken en ze dan pas te laten opleiden, dan ze, door het op jongere leeftijd volgen van de cursus te bevorderen, reeds eerder de grotere verantwoordelijkheid als gezinsverzorgster te laten dragen. Vanzelfsprekend zijn niet alle meisjes in dit opzicht gelijk en zullen zich gevallen voordoen, waarbij mijn bezwaren betreffende de jongere leeftijd niet zo zwaar tellen. De betreffende leidsters en besturen zullen naar mijn mening deze kwestie echter van geval tot geval ernstig moeten overwegen.
Overigens: er kunnen bij Humanitas nog krachten in de gezinsverzorging geplaatst worden. Ieder, die meent een kandidate te weten, wordt verzocht hiervan mededeling te doen aan het secretariaat van de Landelijke Sectie Gezinsverzorging.

H. J. ROES

gebeurde zijn ze nogal onder de indruk en ze zien er tegenop hem weer in huis te nemen. Vooral vragen ze zich af wat de buurt er wel van zal zeggen. Hun conclusie is dan, dat ze hem wel weer in huis willen nemen als hij niets anders kan vinden. Daarmede zitten we dan weer in een praktisch, maar zeer belangrijk reclasseringsprobleem. We hebben nl. een voortdurend gebrek aan behoorlijke kosthuizen voor onze cliënten. Huizen waar ze zich thuis kunnen voelen en niet alleen maar zakelijke kostgangers zijn.
Verder wordt er die dag nog overleg gepleegd met de Gemeentelijke Dienst voor Sociale Zaken over financiële moeilijkheden. Ook hier treft men, zoals vrijwel overal elders, mensen aan die de beslissingen nemen op zuivere formele gronden en hen die, uiteraard binnen hun bevoegdheden, een zo snel en effectief mogelijke hulp trachten te bieden. We hebben in 'dit geval' een oplossing gevonden. Tijdelijk is de man weer naar zijn oude adres gegaan, waarbij de reactie van de buurt nogal meeviel. Met hulp van zijn 'toezichthouder' slaagde hij erin een kosthuis te vinden. Zijn hospita is een gezellige, wat ruwe vrouw, die het werkelijk goed met hem meent.
We wachten nu maar af en hopen dat hij erin zal slagen meerdere goede relaties aan te knopen. Met die hoop verlieten we indertijd ook het Huis van Bewaring, waar hij nog een maand bleef in afwachting van wat 'de vrijheid' hem zou brengen.
Dat was dan weer iets uit de reclassering in de praktijk. Ter verduidelijking zij nog opgemerkt, dat hier beschreven situaties niet slaan op werkelijk bestaande personen, maar dat zich soortgelijke situaties wel voordoen in ons werk. E. J. PAKKERT

de positie van de beroepskracht in Humanitas

Op een bijeenkomst van onze maatschappelijke werk(st)ers betrokken bij het gezinsvoogdij- en patronagewerk, welke 10 juli jl. te Utrecht is gehouden, is het thema van de positie van de beroepskracht in dienst van Humanitas aan de orde geweest.
Hoe ziet de vereniging haar beroepskrachten? Wat mag/moet zij van hen verwachten? En andersom: hoe zien de beroepskrachten de vereniging en hun plaats in dat geheel? In de gevoerde bespreking werd het vraagstuk benaderd vanuit het karakter van de vereniging en de aard van de werkzaamheden. Het vormt overigens geen specifiek probleem van deze groep maatschappelijke werk(st)ers; elke medewerker in de vereniging is in feite bij deze zaak betrokken. Het belang van een goede doordenking ervan is daarin gelegen, dat de werkinstelling, de werkwijze, de regeling der werkzaamheden en de werkverhoudingen binnen de vereniging erdoor bepaald worden.
Deze bespreking had het karakter van een open gedachtenwisseling; ieder sprak op zijn eigen wijze vanuit eigen ervaring en volgens persoonlijke zienswijze. Men bleek het niet steeds met elkander geheel eens te zijn. Dat bevestigde het nut van een discussie erover. Wij geven enkele naar voren gekomen gezichtspunten hieronder kort weer:

de beroepskracht in Humanitas is niet primair een 'employé', maar een 'medewerker', een 'werkend lid' dat bezoldigd is;

de beroepskracht (maatschappelijke werk(st)er verricht niet louter zijn technisch-methodistische of organisatorische werkzaamheden, maar hij is de dagelijkse representant van de vereniging;

alle functionarissen, vrijwillige medewerkers, bestuurders, deskundige adviseurs etc. zijn vóór alles **partners**, waarbij de formele, hiërarchische betrekkingen bij voorkeur niet moeten overheersen. Allen staan voor een gemeenschappelijke zaak, ieder op de eigen post en ieder zal dan ook in deze geest van gemeenschappelijkheid de verschillende relaties binnen de vereniging opbouwen en hanteren.

de 'ziel' der vereniging zou ten dode zijn opgeschreven, als de beroepskracht (m.w.) zich daardoor niet ook 'gegrepen' wist. C. U.

De afdeling Rotterdam van Humanitas vraagt voor spoedige indiensttreding:

een gezinsassistente

Salariëring overeenkomstig de Rijksregeling voor gezinsverzorgsters.

De gezinsassistente heeft tot taak om in samenwerking met de maatschappelijk werkster de gerepatrieerden vertrouwd te maken met de Nederlandse huishouding en proviandering.

Brieven aan het kantoor van de afdeling Rotterdam van Humanitas, Heemraadssingel 170, tel. 010—35840.

UNIFORM-KLEDING

een

Van Maanen

fabrikaat

Bijna een halve eeuw vakmanschap .... Uw garantie

Verkoopkantoor:
1e HELMERSSTRAAT 167/169
AMSTERDAM-W.
Tel. 84089